

УДК 74(091)(477)

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНО – ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ольга Стрілець

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

В основу статті покладено ідею – поетапного розвитку декоративно-прикладного мистецтва України, розкрито зміст вислову «Декоративність», описано значення даного мистецтва у житті людини, проаналізовано вислови відомих науковців, педагогів, мистецтвознавців щодо особливостей народного мистецтва.

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, художні твори, декоративність, народне мистецтво, промисли, художня образність, розвиток мистецтва, український стиль, народний майстер, естетичне сприйняття мистецьких витворів.

СТАНОВЛЕНИЕ УКРАИНСКОГО ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА. ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В основу статті положена ідея – поетапного розвитку декоративно-прикладного мистецтва України, розкрито зміст вислову «Декоративність», описано значення даного мистецтва в житті людини, проаналізовані висловлювання відомих науковців, педагогів, мистецтвознавців щодо особливостей народного мистецтва.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, художественные произведения, декоративность, народное искусство, промыслы, художественная образность, развитие искусства, украинский стиль, народный мастер, эстетическое восприятие художественных произведений.

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN DECORATIVE – APPLIED ART. HISTORICAL ASPECT

The article is based on the idea of phased development of decorative and applied arts of Ukraine, the content of the expression “Decorative” is revealed, the meaning of this art in human life is described, the words of famous scientists, teachers, art historians concerning the features of folk art are analyzed.

Key words: decorative and applied art, artistic works, decorative, folk art, crafts, artistic imagery, art development, Ukrainian style, folk artist, aesthetic perception of artistic works.

Постановка проблеми.

Декоративне мистецтво – це особлива галузь художньої творчості, яка підпорядкована своїм законам розвитку, має свою особливу художньо-образну мову. «Декоративність – якісна особливість мистецького витвору, що визначається його композиційно-пластичним і колористичним ладом і виступає як одна з форм краси. Тією чи іншою мірою декоративність проявляється в усіх видах просторових мистецтв, а в декоративно-прикладному слугує головною формою вираження змісту і художньої образності. Якість декоративності вимагає особливих прийомів, типу художньо-образного мислення, міфопоетичного ставлення до дійсності» [4, с.12].

Цікаву етимологію слова «декоративне» знаходимо в працях видатного українського філософа XVIII ст. Григорія Сковороди. Він стверджує, що справжньою є «сокровенна краса», яка в стародавні часи визначалась словом «decorum», зміст якого він розкриває у словах: «сієсть благольпіє, благоприличность, всю твар и всякое дьло осуществующая, но никоим человъческим правилам не подлижащая, а единственно от царствтия божія зависящая » [1, с. 15].

З власного походження декоративно-прикладне мистецтво України – це мистецтво рідного народу. Народ створює художні речі, надаючи їм необхідної форми, образності, символічності і всі свої досягнення дарує наступному поколінню у спадщину. У витворах декоративно-

прикладного мистецтва бачимо мудрість народу, його вдачу, звичаї та спосіб життя.

Саме аналізуючи твори народного мистецтва археологи визначають історичну епоху, суспільні відносини, природні та соціальні умови, матеріальні і технічні можливості, вірування, традиції, заняття людей та інтереси. У житті кожної людини мистецькі речі завжди мали велике виховне значення: вони формують естетичні погляди людини, активно впливають на її емоції, думки, почуття. За словами Володимира Андрійовича Фаворського відомого педагога, художника, графіка, сприйняття світу, пізнання законів естетики, і виховання смаку починається в людини зі скляного намиста на шиї матері, з розписаного глечика для води, з керамічного посуду на обідньому столі. Вивчення творів декоративно-прикладного мистецтва, їх художніх особливостей і коштів створення, виховує у молоді дбайливе ставлення до речей, повагу до національного надбання і національної культури, до творчої праці людей та підвищує рівень естетичного сприйняття мистецьких витворів.

Народне декоративно-прикладне мистецтво, як і будь-яка інша суспільна форма свідомості, здійснює певне своє призначення у відповідності з його специфічними можливостями, зумовленими як багатством життєдіяльності людини, так і видовими засобами художнього відображення. Багатогранність декоративно-прикладного мистецтва, невичерпність його мож-

ливостей відкриває новий шлях до генерації гармонійної особистості.

У державних та міжнародних документах проблем вищої освіти наголошується на необхідності формування нової генерації педагогічних кадрів, підготовленої до якісного забезпечення освітніх потреб особистості, розвитку її інтелектуального та культурного потенціалу, розвиненим почуттям прекрасного, усталеними естетичними смаками. Якщо вища школа намагатиметься повною мірою розкривати красу народних святинь, належним чином ознайомлювати молоде покоління з багатством народного мистецтва та розвивати бажання глибоко вивчати й естетично усвідомлювати звичаї, традиції, обряди, ремесла і промисли нашого народу, то й питання естетичного виховання та розвитку національної свідомості студентів буде успішно вирішуватися. Адже молоді із розвиненим естетичним смаком здатна розуміти й поцінувати стильову єдність матеріальної культури, відчувати зв'язок декоративно-прикладного мистецтва з естетичними вимогами свого часу й минулих епох [6, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти навчально-виховного процесу засобами мистецтва відображено в роботах В. Андреева, І. Беха, П. Блонського, М. Боришевського, Л. Виготського, О. Леонтєва, С. Максименка, Б. Теплової, І. Богуславської, Л. Фірсової та ін.

Проблеми теоретичних основ естетичного виховання розроблялися педагогами-класиками (Я. Комен-

ський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський) і сучасними вченими (В. Бутенко, І. Зязюн, Є. Квятковський, Л. Масол, Б. Неменський, Г. Падалка, Г. Шевченко, Н. Калашник та ін.). В останні десятиліття ХХ століття роль мистецтва в формуванні культури студентів розглянуто вченими Л. Коваль, О. Олексюк, Г. Падалкою, О. Рудницькою та іншими. Різним аспектам виховання культури студентської молоді присвячено також сучасні дослідження В. Андрущенка, О. Бабченко, В. Бутенка, І. Карпенка, П. Щербань та інших. Так, О. П. Рудницька в процесі дослідження впливу мистецтва на формування інтегрованих складових педагогічної культури вчителя виокремила власне культурологічний аспект навчання у вищій педагогічній школі.

Мета статті: розвивати у сучасної молоді естетичний смак, естетичне сприйняття творів народного мистецтва, здатність розуміти й поцінувати стильову єдність матеріальної культури, вивчати історію розвитку декоративно-прикладного мистецтва України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «декоративно-прикладне мистецтво» досить широке і багатогранне. Це і унікальне селянське мистецтво, що сягає своїм корінням в товщу століть; і його сучасні «послідовники» – традиційні художні промисли, пов'язані загальним поняттям – народнемистецтво; і сучасне декоративно-прикладне мистецтво в широкому діапазоні його проявів: від малих форм до

масштабних, від одиничних предметів до багатопредметних композицій.

Декоративно-прикладне мистецтво виникло на ранній стадії розвитку людського суспільства і впродовж тисячоліть становило одну з важливих галузей художньої творчості. Пам'ятки декоративно-прикладного мистецтва свідчать, що воно властиве всім народам, і в кожному історичну епоху відповідало загальному спрямуванню інших видів мистецтва [3, с.23].

Аналізуючи наукові дослідження Я. П. Запаско, можна засвідчити, що першими пам'ятками народного мистецтва є знахідки з палеолітичної Мізинської стоянки на Чернігівщині. Це прикрашені різьбленими геометричними мотивами вироби з іклів мамонта, орнаментовані фігурки, амулети. Декоративне мистецтво палеоліту широко представлене також оздобою одягу та розписами тіла, різноманітними декоративними виробами, декорованими знаряддями та зброєю. Естетичне навантаження притаманне палеолітичним витворам, віртуозно зробленим із різних матеріалів. Властиві для палеолітичного декоративного мистецтва такі риси, як анатомічні пропорції антропоморфних та зооморфних фігур, пророблення деталей, використання перспективи, фігуративні композиції, розміщені по вертикалі та горизонталі, використання різних кольорів свідчать про усвідомлення первісною людиною законів художньої творчості. У пізньопалеолітичному мистецтві була популярна тема звіра. На стінах печер фігури звірів розміщено не хаотично, а в

певному порядку. Такі малюнки виступають як структурні композиції, що втілюють міфи і легенди прадавньої людини, відображують осмислення життя та смерті, соціальні відносини в суспільстві, зміну поколінь та взаємостосунків між групами, що належали до різних тотемів [2, с. 16].

В наступну неолітичну епоху розвивається керамічне, ткацьке, деревообробне ремесло, а разом з ним – різноманітна орнаментика [2, с.17].

Багато матеріалу для вивчення мистецтва населення території сучасної України в бронзову епоху дають пам'ятки скіфів, грецьких колоній на півночі Чорноморського узбережжя, а також ранніх слов'янських племен. Розвиток мистецтва в докласовому суспільстві проходив дуже повільно. Воно мало прикладний характер і було зв'язане з витвором людської праці – побутовими речами: одягом, керамікою, металевими та дерев'яними предметами, тканинами тощо. Проте саме в цю пору виникли ті принципи художнього формотворення та орнаментики, які протягом довгого часу лежали в основі народного декоративно-прикладного мистецтва [2. с. 18].

Формування класового суспільства, утворення древньоруської держави позначилися на розвитку усіх видів мистецтва, зокрема декоративно-прикладного. Ремісництво зосереджувалося в древньоруських містах, які з'являються в VII – VIII ст.. Виникнення феодального суспільства внесло глибокі зміни в розвиток прикладного мистецтва. Житло, одяг, побутові речі

вельмож почали відрізнятися від народних не тільки багатством, але й стилем художнього оздоблення.

Феномен декоративного мистецтва стародавнього Галича є керамічні плити з рельєфними зображеннями. Знайдені в Галичі рельєфні плити становлять унікальне, локальне, характерне тільки для цього регіону явище. Керамічні плити були покриті поливою (жовтою, зеленою, коричневою або прозорою) суцільно декоровані невисоким рельєфом (деякі гладкі). Переважали зображення грифонів, птахів, сірнів, звірів, фантастичних плахів із розквітчастими хвостами, прямокутної сітки та рослинного орнаменту.

Важливою галуззю культури Київської Русі (IX – XIII ст.) було декоративно-прикладне мистецтво. При розкопках київських жител виявилось, що майже в кожному з них була якась реміснича майстерня (ювелірів, склоробів, ковалів, гончарів та ін.): один господар займався ливарством, інший – вирізав із кості або виробляв ювелірні прикраси. Часом бувало, що господар займався одразу кількома ремеслами.

Українська народність у XIV – XV ст. складалася на Київщині, Переяславщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі, в Галицькій землі, на Закарпатті і Буковині.

Розвиток декоративно-прикладного мистецтва XIV – XVIII ст. можна поділити на три етапи. Перший етап (XIV – перша половина XVI ст.) – це період становлення, формування особливих мотивів українського народного мис-

тецтва. Другий етап (друга половина XVI – перша половина XVII ст.) зумовлений посиленням національно-визвольної боротьби українського народу і характеризується розквітом міського ремесла, заснуванням ремісничих цехів. Третій етап (друга половина XVII – XVIII ст.) – період значного економічного і культурного піднесення України, інтенсивного розвитку народного мистецтва і художнього ремесла, зростання великих мануфактур.

Пам'ятки декоративно-прикладного мистецтва, що збереглися до нашого часу, розподілені між цими етапами нерівномірно. Збереглися переважно добротніші і коштовніші речі, які обслуговували потреби панівних верств українського суспільства. Про них частіше згадується в різноманітних тодішніх документах: актах, описах майна, хроніках тощо. Вироби прикладного мистецтва, якими користувалися селяни і бідніше міщанство, виготовлялися не з коштовних матеріалів, а з дерева, глини, простих тканин і, природно, не могли бути довговічними.

Декоративно-прикладне мистецтво XIV – XVIII ст. було мистецтвом ручної праці. Кожна виготовлена майстром річ – оригінальний, неповторний твір. Вироби народного мистецтва, цехового ремесла і мануфактурного виробництва вражають багатством і різноманітністю форм, вигадливістю і красою оздоблення, становлять цінне надбання української художньої культури.

В першій половині XIX ст. на Украї-

ні почався розвиток промисловості, що мав три етапи: дрібне товарне виробництво (переважно сільські промисли), мануфактурне виробництво, фабрика (велика машинна індустрія).

У XIX ст. виникає ряд текстильних підприємств, скляних заводів та інших художньо-промислових майстерень. Проте з другої половини XIX ст. народні ремесла і промисли починають занепадати, не витримуючи конкуренції з промисловістю.

В кінці XIX ст. робилися спроби підтримати народне мистецтво. На його розвиток значний вплив мала організація навчально-виробничих закладів у центрах художньої творчості. З 1920-1930 рр. народні промисли зосереджуються у кооперативних артілях, які у 1960-х рр. реорганізуються у державні фабрики художніх виробів.

На початку XX ст. відбуваються глибокі зрушення в народному мистецтві, пов'язані як з особливостями соціально-економічних відносин, так і з явищами духовного життя, зацікавленістю творчої інтелігенції народним мистецтвом і його збереженням, а відтак організацією та активною роботою в утворенні земств і широкої мережі навчальних закладів і художніх майстерень. Відбувається осучаснення продукції промислів, залучення видатних художників-живописців до творчої співдружності з народними майстрами [1, с.16].

Важливе значення мала «промислова революція» XIX ст., коли активно заявили про себе технічні засоби й технології, коли на зміну ручній праці кустарів прийшло промислове вироб-

ництво і замість унікального витвору народного майстра з'явилися вироби, тиражовані машиною. Саме на початку XX ст. утворюється особлива галузь художньої творчості, що охоплює широкий спектр – від унікальних творів до зразків для масового виробництва, від побутових предметів до виставкових виробів із вишивки, фарфору, дерева, металу. Ці чинники соціально-економічного спрямування вплинули на формування нових стилістичних рис у народному мистецтві, стали причиною змін його художньо-образної мови, руйнування його цілісності. Як засвідчує науковець Тетяна Каравалийєва, саме на початку XX ст. відбувається усвідомлення галузі декоративного мистецтва як особливої сфери художньої діяльності, що підпорядкована своїм закономірностям і має свої засоби емоційного впливу, з'являються професійні митці декоративно-прикладного мистецтва, складається його естетика та критика. У XX ст. українське декоративно-прикладне мистецтво активно заявило про себе як мистецтво високої естетичної наснаженості. В ньому відбуваються великі та якісні зміни. Це стосується функціонування нових форм народної культури, залучення її в культурно-мистецький простір соціального буття народного майстра: освіти, участь у міжнародних і вітчизняних художніх виставках, громадське визнання і шанування. Формується новий тип народного майстра. Народ, а відтак і народна творчість стають першоосновою національної культури.

Становлення українського стилю відбувається завдяки активній позиції В. Кричевського, О. Сластїон, С. Васильківського, М. Самокиша, які усвідомлювали своє високе громадянське покликання, гуртували навколо себе митців, що спиралися на глибоке вивчення народного мистецтва та вітчизняної історії, фахові розробки у цій галузі провідних науковців того часу – М. Сумцова, М. Біляшівського, Д. Щербаківського, Д. Яворницького та ін.

Важливу роль у вивченні й популяризації народного мистецтва відіграли також Л. Вербицький, В. Шухевич, М. Грушевський, Я. Головацький, І. Гнатюк.

Велике значення для відродження народного мистецтва мала діяльність таких відомих графіків, як І. Мозалевський та Г. Колцуняк.

На початку ХХ ст. починає занепадати народне кахлярство. Воно відроджується на промисловому рівні завдяки зусиллям кахлярського відділу підприємства І. Левинського під керівництвом С. Дзбанського, який узяв за основу сюжетно-тематичне вирішення та технологічні особливості найвідоміших на Україні гуцульських кахлів.

Визначною галуззю українського народного ткацтва є килимарство. У ХІХ ст. килимарський промисел поширився на Полтавщині, Чернігівщині, Київщині. Наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. в цих регіонах були створені, часто з ткацькими, килимарські майстерні та школи – у Решетилівці, Зінькові, Полтаві, Опішні, на Чернігівщині, на Вінниччині. У 20-30 –х рр. ХХ ст. на

їхньому ґрунті утворилися художньо-промислові артїлі. В 40-50 –х рр. ХХ ст. артїлі постали у Косові на Івано-Франківщині, Глинянах на Львівщині, Хотині на Чернівеччині, Ганичах на Закарпатті. У 60-х рр. вони були реорганізовані у фабрики або увійшли до художньо-промислових об'єднань і діяли до 90-х рр. ХХ ст. деякі з них, наприклад, Решетилівська майстерня художніх промислів, продовжують працювати до сьогодні.

За словами науковця Михайла Селівачова, період 90-х років ХХ ст. в українському декоративно-прикладному мистецтві є дуже складним як з історичного, так і з мистецького погляду. Ці роки позначені здобуттям Україною державної незалежності, що привела до само ідентифікації, національного самовизначення та поступової інтеграції у світовий культурний простір. Маємо звернення, з одного боку, до минулого, до традицій, з іншого – до осмислення процесів розвитку світового мистецтва та співвіднесення його з українською культурою. В галузі народного мистецтва замість сільських майстрів, які зберігають вироблені століттями прийоми й навички традиційного ремесла, з'являється широкий загін самодіяльних умільців, художників із професійною освітою, які поверхово освоюють прийоми традиційного рукомета й не без успіху витісняють з ринку автентичних носіїв етномистецької традиції, що живуть у віддалених від центру селах. Завдяки активній творчій та організаційно-практичній роботі Національній спілці народних

майстрів України вдалося не лише підтримати традиційні види мистецтва, а й відродити ті, що були занедбані чи майже згасли. Разом зі зміною політичної та економічної ситуації в Україні відбулися зміни видів і жанрів народного мистецтва. Так, через дороговизну енергоносіїв зазнала втрат художня кераміка, бо не функціонують базові керамічні підприємства; за браком ринків збуту, фарбників, пряжі зазнали руйнації ткацькі фабрики у визначених осередках, таких як Косів, Глиняни, Хотин, Решетилівка, Богуслав, та ін.. В останнє десятиліття змінилися пропорційність і співвідношення окремих традиційних галузей творчості. На передній план виступило народне малювання, передусім народна картина, дерев'яна скульптура, особливого поширення набули писанкарство, витинанка, лозоплетіння [5, с. 47].

Відбулася якісна й кількісна переорієнтація образу творення. Замість виробництва планової продукції художніх промислів, які великим тиражем випускали товари масового вжитку, розраховані на широкого споживача, з'явилися унікальні твори високого ґатунку, орієнтовані на поціновувача, колекціонера, на участь у художніх виставках.

Сьогодні декоративно-прикладне мистецтво – це багатогранне, високодуховне, художнє явище. Воно розви-

вається у таких галузях як народне традиційне мистецтво, професійне мистецтво і самодіяльна творчість.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що сучасне народне декоративно-ужиткове мистецтво входить до єдиної національної культурної системи через збереження духовних здобутків українського народу, його кращих традиційних цінностей і є активним суспільно – виховним фактором у духовному розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова – К.: Либідь. 2005. С.– 15.
2. Крвавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.Ш. Українське мистецтво. Навч. посібн. – Ч. 1. / Д.П. Крвавич, В.А. Овсійчук, С.Ш. Черепанова. – Львів: Світ, 2003. – 256 с.
3. Моран А. История декоративно-прикладного искусства от древнейших времен до наших дней / А. Моран. – М., 1982.
4. Найден О. Українське народне мистецтво ХХ ст. / Найден О. // Народне мистецтво. 2002. № 1 – 2. С. – 12.
5. Селівачов М. До специфіки українського народного мистецтва / М.Селівачов // Народне мистецтво. 1997. № 2. С. – 47.
6. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва: навч.- метод. посібник / за ред., передмова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 280 с.
7. Хомич Л. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя / Л.Хомич // Мистецтво і освіта. – 1998. – С. 51.